

яго свой унутраны свет, што поўніцца заганамі і недахопамі. Відаць, невыпадкова аўтар звяртае ўвагу на тое, што мужчына вельмі любіць паляваць. Але Барковіч палюе не толькі на жывёл, але і на чалавечыя пачуцці, сваімі кулямі ён дакладна трапляе ў сэрца і радуецца гэтаму.

Такім чынам, у апавяданні «Ой, ляцелі гусі...» пры раскрыцці тэмы кахання пісьменнік выкарыстаў класічную схему «любоўны трохкутнік». У творы такіх трохкутнікаў, з якіх героі не могуць знайсці выйсце, два: «Адам – Сяргей – Стася», «Адам – Сяргей – Таццяна». У выніку для ўсіх каханне аказваецца драматычным і нешчаслівым.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Зарэцкі, М. Збор твораў : у 4 т. Мінск : Маст. літ., 1989–1992. – Т. 1 : Апавяданні. – 1989. – 526 с.
2. Тарасава, Т. М. Праблемы духоўнай адзіноты ў аповесцях «Вікторыя» Кнута Гамсуна і «Ой, ляцелі гусі...» Міхася Зарэцкага [Электронны рэсурс] / Т. М. Тарасава // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай : матэрыялы V Міжнар. навук. канф., прысвеч. 80-годдзю Беларус. дзярж. ун-та, Мінск, 16–18 кастр. 2001 г. : у 3 ч. – Мінск, 2001. – Ч. 2. – С. 257–263. – Рэжым доступу: <https://elib.bspu.by/handle/doc/51952>. – Дата доступу: 03.04.2023.

УДК 821.161.3

АКАЗІЯНАЛЬНЫЯ НАЗОЎНІКІ Ў ПАЭЗІІ МІКОЛЫ ШАБОВІЧА

А. У. Кашчэева

*УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»;*

Мінск (Рэспубліка Беларусь)

Навук. кір. – Т. А. Астапчык, к.філ.н.

OCCASIONAL NOUNS IN THE POETRY BY MIKOLA SHABOVICH

A. Kashcheeva

Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank;

Minsk (Republic of Belarus)

Scientific advisor – T. Astapchuk, PhD in Philology

Артыкул прысвечаны даследаванню аказіянальных назоўнікаў вядомага беларускага паэта, кандыдата філалагічных навук Міколы Шабовіча. Матэрыялам для даследавання паслужыла паэтычная кніга «Я і Ты» (2019). Сабраныя метадам скразной выбаркі аказіяналізмы былі раскласіфікаваны ў залежнасці ад спосабу іх утварэння. На падставе

праведзенага даследавання зроблена выснова, што самымі пашыранымі спосабамі ўтварэння аказіянальных назоўнікаў у паэзіі М. Шабовіча з'яўляюцца аснова- і словаскладанне.

The article is devoted to the study of occasional nouns of the famous Belarusian poet, PhD in Philology, Mikola Shabovich. The material for the research was the poetic book «Me and You» (2019). The occasionalisms collected by the continuous sampling method were classified depending on the way of their formation. On the basis of the conducted research, it is concluded that the most extended ways of formation of occasional nouns in the poetry by M. Shabovich are composition and compounding.

Ключавыя словы: Мікола Шабовіч; неалагізмы; аказіянальныя словы; складаныя словы; назоўнікі; словаўтваральны спосаб.

Keywords: Mikola Shabovich; neologisms; occasional words; nouns; word-formation way.

Станаўленне і развіццё лексікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы нельга ўявіць без няспыннага ўзаемадзеяння і ўзаемапранікнення новага і старога, суіснавання ўзуальнага і аказіянальнага, іх цеснай узаемаабумоўленасці. Прагрэс у грамадскім жыцці, імклівае развіццё навукі, тэхнікі, культуры вымагаюць з'яўлення новых слоў, новых узораў лексічнай і словаўтваральнай спалучальнасці. Кожная мова ў сваім гістарычным развіцці пастаянна папаўняецца новымі лексічнымі адзінкамі, сярод якіх вучоныя выдзяляюць дзве групы лексем. Першую складаюць словы, што ствараюцца пераважна з намінатыўнымі мэтамі, маюць пэўную грамадскую неабходнасць і ўваходзяць у літаратурную мову. У мовазнаўстве іх прынята называць неалагізмамі. Другую групу складаюць аказіяналізмы, якія характарызуюць асобы аспект вывучэння мовы – творчы, індывідуальны, эстэтычны: яны рэалізуюць індывідуальную, творчую кампетэнцыю моўніка (паэта, дзіцяці або любога чалавека).

У наш час індывідуальная аўтарская словатворчасць усё больш прыцягвае даследчыкаў. Структура і спосабы ўтварэння аказіянальных слоў разглядаліся ў працах А. Земскай [1], М. Прыгодзіча [3; 4]. Прыметы аказіяналізмаў, іх месца ў лексічнай сістэме мовы знайшлі адлюстраванне ў працы А. Лыкава [2]. У беларускай лінгвістыцы каштоўным выступае даследаванне М. Шабовіча [5], прысвечанае словатворчасці паэтаў 20-х гадоў ХХ стагоддзя.

Вывучэнне паэтычнай спадчыны М. Шабовіча – гэта надзвычай цікавая, важная і патрэбная праца, паколькі матэрыялам даследавання становяцца ўласныя наватворы і паэта, і найбольш аўтарытэтнага даследчыка аказіянальнай лексікі. Мікола Віктаравіч Шабовіч стаў лаўрэатам літаратурнай прэміі Мінскага гарадскога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі за кнігу «Я і Ты» – лепшую паэтычную кнігу 2019 года. Менавіта гэта кніга стала матэрыялам для нашага даследавання. Выбар гэтага аўтара не выпадковы. У яго паэтычным маўленні сустракаюцца цікавыя, незвычайныя па сваёй структуры

аказіяналізмы. У творах гэтага паэта сапраўды адлюстравана сучасная рэчаіснасць, змены, якія адбываюцца ў ёй, што спрыяюць з'яўленню новых слоў. Аб'ектам даследавання сталі 63 аказіянальныя назоўнікі, што сустракаюцца ў мастацкіх тэкстах Міколы Віктаравіча Шабовіча. Мэта даследавання – ажыццявіць падрабязны структурна-функцыянальны аналіз аказіянальных назоўнікаў на матэрыяле кнігі «Я і Ты» М. В. Шабовіча.

Аказіянальныя назоўнікі ў творчасці М. В. Шабовіча адметныя тым, што часам гэтыя лексемы раскрываюць сутнасць і сэнс усяго верша. Ужыванне гэтых наватвораў сведчыць аб тым, што пісьменнік, думаючы над пэўнай сітуацыяй, не можа знайсці іншых слоў, і адзіны выхад – прыдумаць новыя. Індывідуальна-аўтарскія назоўнікі – неад'емныя элементы-знаходкі стылю пісьменніка, на светаадчуванні якога непазбежна пакідаюць адбітак гістарычных падзеі, сацыяльныя змены.

Аказіянальныя назоўнікі М. В. Шабовіча паслужылі багатым фактычным матэрыялам як для ўласна структурна-функцыянальнага аналізу, так і для выяўлення стылістычных і вобразных магчымасцей гэтых утварэнняў у мастацкіх тэкстах. Мы разгледзелі асаблівасці ўтварэння аказіянальных наватвораў у мастацкіх творах М. В. Шабовіча, прадставіўшы класіфікацыі згаданых утварэнняў на падставе словаўтваральнага крытэрыю.

Назоўнікі, утвораныя суфіксальным спосабам. Суфіксальныя аказіянальныя назоўнікі прадстаўлены наступнымі лексемамі: **ненаглядка**: *...Хіба не цябе Купала так міла назваў: «**Ненаглядка**»?...* (М. Шабовіч); **астральнасць**: *...І ўсё-ткі, не пакінуўшы надзей, вяртаешся ў забытую **астральнасць*** (М. Шабовіч); **пташуля**: *...Дзякуй, што ты вярнулася, сонца маё, **пташуля**...* (М. Шабовіч); **сумоцінка**: *...Чаму ж **сумоцінка** ў вачах, нібыта мары – толькі мары...* (М. Шабовіч); **цямнеча**: *...На жаль, нічога не зыначылі два пацалункі у **цямнечы**...* (М. Шабовіч); **завейнасць**: *...У **завейнасці** сюжэтных аблок прыгадай гэты вечар шчымлівы...* (М. Шабовіч).

У паэзіі Міколы Шабовіча больш пашыраны назоўнікі, утвораныя пры дапамозе суфікса *-асць*. Гэта абумоўлена тым, што суфікс *-асць* з'яўляецца больш прадуктыўным за ўсе астатнія. Разгледжаныя наватворы з суфіксам *-асць* маюць розную ступень абстракцыі. Калі аказіяналізм ужываецца побач з назоўнікамі ў родным склоне, то ён, як правіла, раскрывае якасць і ўнутраныя асаблівасці менавіта апошняга назоўніка.

Назоўнікі, утвораныя нульсуфіксальным спосабам: **сінеч**: *...Тыя словы абудзяць **сінеч**...* (М. Шабовіч); **летуцень**: *...Мне хтосьці скажа: «**Летуцень!** Яна табе зусім не роўня»...* (М. Шабовіч); **рыжань**: *...Рыжыкаў **рыжань** Алёнку зрыжэла заве ў рыжую замець...* (М. Шабовіч); **наіў**: *...З мараю*

заручоны – бачыць вачэй **наіў**, светлых, незасмучоных... (М. Шабовіч); **развіт**: ...Шчэ май, здаецца, белаквеціць, ужо **развіт** абсяг ліловіць... (М. Шабовіч).

Гэтая група наватвораў дастаткова невялікая, таму што нульсуфіксальны спосаб утварэння слоў з'яўляецца непрадуктыўным і ўжываецца рэдка пры стварэнні аказіяналізмаў.

Назоўнікі, утвораныя прэфіксальным, прэфіксальна-суфіксальным (прэфіксальна-нульсуфіксальным) спосабамі. Пры дапамозе прэфіксаў аказіянальных словы ўтвараюцца значна радзей. У паэзіі М. В. Шабовіча можна вызначыць наступныя прэфіксальныя і прэфіксальна-суфіксальныя наватворы: **нястрэча**: ...Забудзь пра ўсе **нястрэчы** і падманы... (М. Шабовіч); **неспатканне**: ...І кружляе над намі былых **неспатканняў** віна... (М. Шабовіч); **захмар'е**: ...Валасоў тваіх дзіўны лён мякка-руса ў **захмар'е** клікаў... (М. Шабовіч); **нязрада**: ...На паўдарозе да нявернасці, паміж **нязрадаю** і здрадай... (М. Шабовіч); **прыцем**: ...Лёгкі **прыцем**, і ты, і зіма, і спакусных вачэй каралеўства... (М. Шабовіч); **несутрым**: ...О пачуццяў сляпы **несутрым!**... (М. Шабовіч).

Назоўнікі, утвораныя ад асновы назоўніка + *не-(ня-)*, маюць значэнне адмоўнасці, у творах выступаюць як антонімы да аднакарэнных слоў.

Складанне слоў і асноў (словаскладанне і асноваскладанне) – гэта творчая камбінацыя існуючых кампанентаў, якая ў мове пісьменніка абумоўлена пэўнымі стылістычнымі мэтамі. Словаскладанне і асноваскладанне – даволі прадуктыўны сродак утварэння аказіянальных назоўнікаў і прыметнікаў. У якасці першай часткі складаных слоў выступаюць назоўнікі, прыметнікі, займеннікі, у якасці другой – асновы назоўніка або дзеяслова. Сярод аказіянальных назоўнікаў М. В. Шабовіча выдзяляецца значная група **складанняў**, утвораных у выніку аб'яднання дзвюх і больш асноў самастойных слоў. У кнізе яны прадстаўлены наступнымі лексемамі: **сэрцабой**: ...Трапечуца кахання стрэлы, і мар пульсуе **сэрцабой**... (М. Шабовіч); **ціхаспеў**: ...Дзён **ціхаспеў** адляціць – не стрымаць... (М. Шабовіч); **светласпеў**: ...Дзён маіх **светласпеў** – незямная жанчына... (М. Шабовіч); **зеленавір**: ...**Зеленавір** лагодлівых вачэй, як анішто, мае прыгожыць дні... (М. Шабовіч); **дажджапад**: ...**Дажджапад**. Халадэча. І падману асцё... (М. Шабовіч); **Светлаград**: ...Каб наноў трапятаць ад спакуслівых мрой у падораным лёсам надзей **Светлаградзе** ... (М. Шабовіч); **светлапад**: ...Вачэй тваіх маўклівы **светлапад** атуліць ласкай, дабрынёй сагрэе... (М. Шабовіч); **срэбрамузыка**: ... І здаецца: я зноўку такі ж, як і ты, малады, што гатовы не спаць, каб вітаць **срэбрамузыку** росаў... (М. Шабовіч); **светлаказка**: ...Ты – мой лёс, паратунак мой, **светлаказка** маёй

юдолі... (М. Шабовіч); **вуснавей**: ...Ты з ім. Ты гэтага хацела, уся ў палоне **вуснавею**... (М. Шабовіч).

Сярод аказіянальных назоўнікаў, утвораных шляхам аснова- і словаскладання, можна вызначыць наступныя падгрупы:

1) назоўнікі, утвораныя ад асновы назоўніка + інтэрфікс + нулявы суфікс + *-бой*. Напрыклад, **сэрцабой** ад ‘сэрца б’ецца’;

2) назоўнікі, утвораныя ад асновы назоўніка + інтэрфікс + нулявы суфікс + *-вей*. Напрыклад, **вуснавей** ад ‘вець вуснамі’;

3) назоўнікі, утвораныя ад асновы прыметніка + інтэрфікс + нулявы суфікс + *-спеў*. Напрыклад, **светласпеў** ад ‘светла спявае’, **ціхаспеў** ад ‘ціха спявае’;

4) назоўнікі, утвораныя ад асновы назоўніка + інтэрфікс + нулявы суфікс. Напрыклад, **дажджапад** ад ‘дождж падае’;

5) назоўнікі, утвораныя ад асновы прыметніка + інтэрфікс + нулявы суфікс. Напрыклад, **светлапад** ад ‘светла падае’;

6) назоўнікі, утвораныя ад асновы прыметніка + інтэрфікс + аснова назоўніка. Напрыклад, **Светлаград** ад ‘светлы горад’, **зеленавір** ад ‘зялёны вір’;

7) назоўнікі, утвораныя ад асновы прыметніка + інтэрфікс + аснова назоўніка. Напрыклад, **светлаказка** ад ‘светлая казка’, **срэбрамузыка** ад ‘срэбная музыка’.

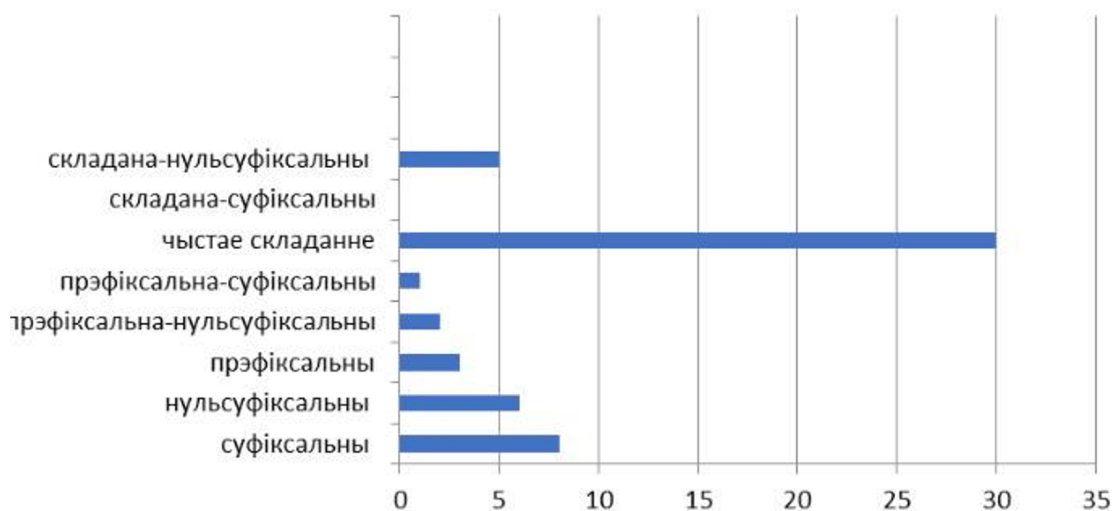
На падставе праведзенага даследавання можна зрабіць вывад, што самымі пашыранымі спосабамі ўтварэння аказіянальных слоў у паэзіі М. В. Шабовіча з’яўляюцца аснова- і словаскладанне. У залежнасці ад спосабу словаўтварэння аказіянальныя назоўнікі ў кнізе М. Шабовіча «Я і Ты» можна класіфікаваць наступным чынам:

- 1) назоўнікі, утвораныя суфіксальным спосабам;
- 2) назоўнікі, утвораныя нульсуфіксальным спосабам;
- 3) назоўнікі, утвораныя прэфіксальным спосабам;
- 4) назоўнікі, утвораныя прэфіксальна-нульсуфіксальным спосабам;
- 5) назоўнікі, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным спосабам;
- 6) назоўнікі, утвораныя чыстым складаннем;
- 7) назоўнікі, утвораныя складана-суфіксальным спосабам;
- 8) назоўнікі, утвораныя складана-нульсуфіксальным спосабам.

Гэтыя класіфікацыі аказіянальных слоў дазволілі дастаткова поўна і глыбока прасачыць асаблівасці ўтварэння і ўжывання аказіянальных назоўнікаў у творчасці М. В. Шабовіча. Па выніках даследвання можна вызначыць наступнае.

- 1) Адзін з назоўнікаў з’яўляецца назвай горада – ‘**Светлаград**’

2) Большую частку аказіянальных назоўнікаў складаюць назоўнікі, створаныя шляхам чыстага складання. І гэты спосаб словаўтварэння з’яўляецца самым прадуктыўным. Менш прадуктыўнымі з’яўляецца спосабы прэфіксальна-нульсуфіксальны і прэфіксальна-суфіксальны, што адлюстравана на Рысунку.

Рыс. – Спосабы ўтварэння аказіянальных назоўнікаў у кнізе М. Шабовіча «Я і Ты».

3) Былі выпадкі, калі аказіянальныя назоўнікі былі ўжыты 2 і больш разоў. Напрыклад, аказіянальны назоўнік *сэрцабой*. Гэты факт ставіць пад сумненне такую прымету аказіянальных слоў, як функцыянальная аднаразовасць (функцыянальную аднаразовасць як прымету аказіяналізмаў вылучыў А. Лыкаў [2]).

Кожная тэма застаецца актуальнай, жывой, калі ў ёй шмат нявырашаных пытанняў. Перспектыўным працягам нашага даследавання можа быць шматаспектнае вывучэнне аказіянальных прыметнікаў, прыслоўяў, дзеясловаў як у творчасці М. Шабовіча, так і ў творах іншых сучасных беларускіх паэтаў (Віктара Шніпа, Людмілы Рублеўскай, Алеся Бадака, Міхася Башлакова, Дзмітрыя Пятровіча).

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Земская, Е. А. Современный русский язык: словообразование : учеб. пособие / Е. А. Земская. – 6-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 323 с.
2. Лыков, А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) : учеб. пособие / А. Г. Лыков. – М. : Высш. шк., 1976. – 119 с.
3. Прыгодзіч, М. Р. Аказіяналізмы як крыніца папаўнення лексічнага саставу сучаснай беларускай мовы / М. Р. Прыгодзіч // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 34–36.

4. Прыгодзіч, М. Р. Словакладанне ў беларускай мове / М. Р. Прыгодзіч. – Мінск : Беларус. дзярж. ун-т, 2000. – 227 с.

5. Шабовіч, М. В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя / М. В. Шабовіч ; навук. рэд. П. А. Міхайлаў. – Мінск : Логвінаў, 2013. – 198 с.

УДК 81'373.47+81'374.81

ДОБРАЗЫЧЛІВЫЯ І ЗЛАМОЎНЫЯ ПАЖАДАННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ: СТАРОНКІ СЛОЎНІКА

П. Д. Ліхтаровіч

УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт

імя Максіма Танка»;

Мінск (Рэспубліка Беларусь)

Навук. кір. – Н. П. Лобань, к.філ.н, дацэнт

BENEVOLENT AND MALICIOUS WISHES IN THE BELARUSIAN LANGUAGE: DICTIONARY PAGES

P. D. Likhtarovich

Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank;

Minsk (Republic of Belarus)

Scientific advisor – N. P. Loban, PhD Associate professor

У артыкуле разглядаюцца добразычлівыя і зламоўныя пажаданні ў традыцыйнай культуры беларусаў, узнімаецца пытанне аб сістэматызацыі названых моўных адзінак і стварэнні «Слоўніка беларускіх добразычлівых і зламоўных пажаданняў». Падаюцца матэрыялы старонак Слоўніка. Вызначаюцца прынцыпы падачы матэрыялу і структура слоўнікавага артыкула.

The article examines benevolent and malicious wishes in the traditional culture of Belarusians, raises the question of systematization of the mentioned language units and creation of a «Dictionary of Belarusian benevolent and malicious wishes». The materials of the Dictionary pages are submitted. The principles of presenting the material and the structure of the dictionary article are defined.

Ключавыя словы: добразычлівае пажаданне; зламоўнае пажаданне; слоўнік; слоўнікавы артыкул.

Keywords: benevolent wishes; malicious wish; dictionary; dictionary article.

У сітуацыях штодзённых зносін чалавек як член грамадства імкнецца захаваць раўнавагу міжасобасных адносін, таму, здзяйсняючы мэтанакіраваныя маўленчыя дзеянні, ён кіруецца нормамі паводзін, прынятымі ў дадзеным грамадстве. Авалоданне правіламі выкарыстання тых ці іншых моўных адзінак